

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик дошкільної освіти

Дипломна робота магістра

з теми **«МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ РІЗНИХ ВИДІВ
ДІЯЛЬНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ НА ЕКОЛОГІЧНІЙ СТЕЖИНІ»**

Виконала: студентка 2 курсу,
групи DO1 – M18z,
спеціальності 012 Дошкільна освіта
за освітньою програмою Дошкільна освіта
(заочна форма навчання)
Шестобанська Анастасія Сергіївна

Керівник: **Бабюк Т. Й.**,
кандидат педагогічних наук,
доцент, завідувач кафедри теорії
та методик дошкільної освіти

Рецензент: **Казанішена Н.В.**,
кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач
кафедри біології та методики її викладання

Кам'янець-Подільський – 2019

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Теоретико-методичні аспекти проблеми організації дослідницької діяльності дошкільників в екологічному вихованні	7
1.1 Сутність основних понять дослідження: «пошуково-дослідницька діяльність», «дослід», «експериментування», «спостереження».....	7
1.2 Екологічне виховання дошкільників як педагогічна проблема.....	12
1.3 Структура та значення дослідницької діяльності для пізнавального розвитку дітей.....	20
1.4 Роль еколого-педагогічної підготовки вихователя в організації дослідницької діяльності дошкільників.....	37
1.5 Результати констатувального експерименту.....	53
РОЗДІЛ 2. Експериментальна методика організації різних видів діяльності дошкільників на екологічній стежині	57
2.1 Врахування індивідуальних особливостей дітей при організації різних видів діяльності на екологічній стежині	57
2.2 Взаємодія ЗДО і сім'ї як умова успішної організації дослідницької діяльності дітей.....	60
2.3 Використання екологічної стежини при проведенні дослідницької діяльності дошкільників.....	66
2.4 Розробка практичних рекомендацій вихователям та батькам щодо організації дослідницької діяльності дітей дошкільного віку.....	75
2.5 Порівняльний аналіз рівнів екологічної культури у дітей старшого дошкільного віку.....	81
ВИСНОВКИ	83
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	88
ДОДАТКИ	97

ВСТУП

Актуальність даного питання визначається концептуальними положеннями Національної доктрини розвитку освіти в Україні, Закону України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», у яких проголошено побудову освітньо-виховного процесу на засадах інтеграції, гуманізації. Відтак, основною метою навчання виступає розвиток інтересу до пізнання, формування у дітей пізнавальної діяльності. В закладі дошкільної освіти дитина має стати суб'єктом пізнання, що наповнене діяльнісним змістом.

У зв'язку з періодизацією мети освіти та відповідним зміщенням акцентів з пріоритетів формування знань, умінь, навичок на домінування компетентнісного підходу гостро постає необхідність створення оптимальних умов розвитку означених якостей, починаючи з молодшого дошкільного віку. Засвоєння дитиною уявлень про взаємозв'язок природи та людини має особливе значення для її всебічного розвитку, яке ґрунтується на оволодінні засобами практичного взаємозв'язку з довкіллям та забезпечує встановлення світогляду дошкільників, розвитку їх ціннісних орієнтацій. Психологами доведено, що у дітей перших чотирьох років мислення наочно-дійове, а саме тому педагогічний процес у закладі дошкільної освіти повинен будуватися на практичних і наочних методах. Важливу роль у цьому відіграє науково – пізнавальна діяльність дошкільників. Розвиток особистості залежить від рівня безкорисливої допитливості, від бажання пізнавати нове, підґрунтя якого закладають ще у молодшому дошкільному віці.

Інтерес дитини до навколишнього світу розпочинається з прилучення до спільної з дорослими екологічно доцільної діяльності. Дитина сприймає довкілля через призму дорослого. Для самостійного сприйняття у малят не вистачає життєвого досвіду, розуміння природних взаємозв'язків, естетичних і духовних почуттів. Завдання дорослих – педагогів, батьків, навчити помічати прекрасне в природі, правильно сприймати явища та об'єкти, виражати пережиті почуття в мовленнєвій та доступних видах діяльності, експериментувати і досліджувати.

Над проблемою організації дослідницької діяльності дошкільників в Україні працювали: Н. Яришева, З. Плохій, Н. Лисенко, Г. Беленька, Н. Кот, С. Єлманова та ін. Вони розробили структуру, умови та зміст дослідної діяльності з дошкільниками. Проведенню дослідів з дошкільниками надавали великого значення Є. Водовозова, Є. Тихеева, вважаючи, що в процесі проведення дослідів діти повинні спостерігати, діяти, мислити, робити самостійні висновки. С. Рубінштейн, Л. Виготський, О. Запорожець, В. Давидов висунули ідеї формування перших екологічних уявлень у дошкільників, зазначаючи що дітей дошкільного віку можна ознайомлювати з будь-якою діяльністю за умови, що її об'єкти та зв'язки між ними представлені наочно і є можливість включити їх у практичну діяльність дитини. М. Поддяков розробив загальну стратегію пізнавальної діяльності дошкільників. Цікавим є досвід А. Іванової, яка визначає велику роль впливу експериментів на розвиток творчих здібностей та формування уявлень дітей про зміцнення здоров'я.

Але на сьогоднішній день методика організації діяльності дитини дошкільного віку у природі, на екологічній стежині розроблена не достатньо. Це обумовлено багатьма причинами: недостатньою теоретичною розробленістю питання, малою кількістю літератури щодо організації діяльності дитини на екологічній стежині і, найголовніше, відсутністю мотивації педагогів до цього виду діяльності. Тому вважаємо вивчення цього питання перспективним напрямком дослідження. Саме тому темою роботи обрано: **«Методичні підходи щодо організації різних видів діяльності дошкільників на екологічній стежині»**.

Об'єкт дослідження – процес екологічного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження – методичні підходи щодо організації різних видів діяльності дошкільників на екологічній стежині.

Мета дослідження – науково обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити методику організації різних видів діяльності дошкільників на екологічній стежині.

У відповідності з метою і гіпотезою визначені **завдання дослідження**:

1. Здійснити аналіз науково-методичної та психолого-педагогічної літератури з проблеми екологічного виховання дошкільників.
2. Розробити методiku організації різних видів діяльності дошкільників на екологічній стежині.
3. Розробити практичні рекомендації для батьків та вихователів щодо організації різних видів діяльності дошкільників на екологічній стежині.
4. Дослідити ефективність методики організації різних видів діяльності дошкільників на екологічній стежині.

Методологічну основу дослідження складають загальнофілософські положення про цілісність природи, єдність природи і суспільства, про необхідність гармонізації та гуманізації взаємовідносин суспільства з природою, про виховну і розвиваючу функції природи, закономірності психічного розвитку дітей старшого дошкільного віку.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань застосовувалися теоретичні та емпіричні методи дослідження.

Теоретичні методи: аналіз, синтез, узагальнення.

Емпіричні методи: вивчення психолого-педагогічної літератури; анкетування, бесіда, інтерв'ю з батьками та вихователями, спостереження.

Теоретичне значення роботи полягає у поглибленні та узагальненні знань з проблеми організації діяльності дошкільників в екологічному вихованні; характеристиці організаційно-педагогічних умов організації різних видів діяльності дошкільників на екологічній стежині.

Практичне значення одержаних результатів визначають: конкретні засоби формування екологічних знань у дітей старшого дошкільного віку; методика визначення сформованості екологічних знань у дітей старшого дошкільного віку. Розроблені методичні рекомендації можуть бути використані у практиці роботи закладів дошкільної освіти, у організації спільної освітньо-виховної роботи закладів дошкільної освіти з сім'єю.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дослідження

розглядалися й обговорювалися на засіданнях студентського наукового гуртка „Екологічне виховання дітей дошкільного віку”. За результатами дослідження здійснено доповіді на конференціях різного рівня: Всеукраїнська науково-практична конференція «Від творчого педагога до творчої дитини: гармонія партнерської взаємодії педагога з дитиною» (м. Кам'янець-Подільський, 2018), наукова конференція студентів і магістрантів за підсумками НДР у 2017-2018 навчальному році, м. Кам'янець-Подільський).

Основні положення дослідження висвітлені у одній статті.

Базою дослідження був заклад дошкільної освіти «Сонечко» міста Хотин Чернівецької області. В експерименті брало участь 28 дітей старшого дошкільного віку (13 – експериментальної, та 15 – контрольної групи).

Структура дипломної роботи. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

ВИСНОВКИ

1. Теоретично обґрунтувавши проблему дослідницької діяльності дошкільників в екологічному вихованні, ми з'ясували, що дослідницька діяльність визначається як спосіб матеріального впливу на об'єкт з метою вивчення цього об'єкта, пізнання його властивостей. Це спостереження за спеціально створеними умовами. Використання дослідницької діяльності має велику переконуючу силу, знання, яких набувають діти, мають особливу доказовість, повноту, міцність. Під час проведення дослідів забезпечується чуттєве сприймання, практична діяльність дітей і словесне обґрунтування. Такий органічний зв'язок і сприяє максимальній активізації розумової діяльності дітей, оскільки відповідає характеру мислення дошкільників.

2. Дослідницька діяльність допомагає дитині усвідомити причинно-наслідкові зв'язки у розумінні природних явищ. У ній пошукове завдання виконується практично, що відповідає процесу інтеріоризації, тобто переходу розумових дій від наочно – дійових до вербальних. Це спонукає дітей до творчості, самостійного пошуку, засобів дій, що стимулює дитячу активність, створює умови для особистісного зростання й психічного розвитку дошкільників.

3. Окреслили та розкрили зміст основних понять дослідження: дослід, експериментування, спостереження. Перераховані вище поняття тісно пов'язані між собою і складають інформаційне підґрунтя для організації дослідної діяльності дітей дошкільного віку. Експериментування – це маніпулятивна діяльність дитини з об'єктами та явищами оточення, що призводить до пізнання дитиною їх властивостей. При цьому знання виступають суміжним продуктом практичної ситуативної діяльності.

Спостереження – це пізнавальна діяльність, суть якої заключається в чуттєвому пізнанні природних об'єктів, в пізнанні їх через різні форми сприйняття – зорових, слухових, тактильних, кінестетичних, нюхових, що вимагає від дітей уваги, зосередженості, розумової активності. Для проведення спостереження важливим являються три аспекти: наявність природних об'єктів; визначення

змісту спостереження; пошук відповідної його організації і оптимальних форм і прийомів включення в них дітей.

Дослід – це спостереження, яке проводиться в спеціально створених умовах, сприяє формуванню пізнавального інтересу до природи, розвитку спостережливості, мисленнєвої діяльності. Цінність дослідів в тому, що для власної діяльності діти не отримують готових знань від дорослого, а досліджуючи вони отримують знання у певній логічній послідовності, орієнтуються у характері роботи, й раціонально планують свої дії.

4. Структуру будь-якого дослідів становлять: постановка проблеми; пошук способів її розв'язання та побудова гіпотез; вирішення завдання за допомогою практичних дій. У дослідницькій діяльності пошукове завдання виконується практично, що відповідає дійовому типу мислення дошкільнят. Більшість дослідів дають змогу відразу ж отримати результат, це стимулює цікавість дитини. А здатність бачити невідоме ґрунтується на попередньо набутому досвіді, тож успішна дослідницька діяльність можлива за наявності в дітей певних знань про світ природи.

5. Здійснивши вивчення особливостей дослідницької діяльності дошкільників у процесі екологічного виховання ми встановили, що значення дослідницької діяльності особливо важливе для екологічного виховання дошкільників і визначається її світоглядною та навчальною ролями, відповідно до вікових особливостей дошкільники потребують яскравої, переконливої та природної наочності, доступної для їх сприйняття. Саме дослідницька робота і дозволяє формувати знання дітей про природу та здійснювати їх різнобічне виховання засобами природи при максимальному і безпосередньому контакті із нею.

6. Дослідницька діяльність сприяє формуванню природничої компетентності дітей дошкільного віку, оскільки в процесі її проведення набуваються реалістичні уявлення про доступну дітям наукову картину світу природи, а саме про зв'язок живого організму і середовища; ріст і розвиток живого організму; багатоманітність в живій природі. Така діяльність передбачає наявність

елементарних уявлень дошкільників про причинно – наслідкові зв'язки в природному довкіллі та взаємозв'язок природних умов, рослин і тварин, про позитивний і негативний вплив людини на стан природи. Формується ціннісне ставлення, яке проявляється у сформованій природодоцільній поведінці.

7. Виділили й обґрунтували педагогічні умови організації дослідницької діяльності в екологічному вихованні дошкільників. До педагогічних умов, які забезпечують успішну дослідницьку діяльність дітей в екологічному вихованні ми віднесли:

- Еколого-педагогічну підготовку вихователя та її роль в організації дослідницької діяльності дошкільників.
- Використання природного розвивального середовища при проведенні дослідницької діяльності дошкільників.
- Врахування індивідуальних особливостей дітей при організації дослідницької діяльності.
- Взаємодія ЗДО і сім'ї як умова успішної організації дослідницької діяльності дітей.

8. У ході проведеного анкетування вихователів ми з'ясували, що всі вихователі надають великого значення дослідницькій діяльності у своїй роботі, зазначаючи, що в процесі проведення дослідницької діяльності відбувається всебічний розвиток дитини, підвищується її пізнавальна активність, розвиваються психічні процеси, діти отримують нові знання, вчать аналізувати, збагачують свій досвід новою інформацією, задовольняють свою потребу у пізнанні. Ми встановили, що серед створених умов для проведення дослідницької діяльності дітей у кожній віковій групі наявні куточок живої природи, живі та не живі об'єкти природного середовища, дослідні матеріали. Всі опитані нами педагоги, зазначили, що проведена ними дослідницька діяльність включає чотири основні етапи і планується відповідно до перспективного планування. За оцінкою респондентів, нами виділені та представлені у рейтингу способи підтримки інтересу дітей до дослідницької діяльності: виявляють емоційну підтримку, схвалюють; співпрацюють з дітьми; проявляють зацікавленість, розпитують.

Дослідницьку діяльність більшість вихователів проводять на заняттях, прогулянках під час спостереження та ігрової діяльності дошкільників. Вихователі зазначили, що найбільш ефективно проводити дослідну роботу в першу половину дня на занятті, та прогулянках. Внаслідок проведеного інтерв'ювання з вихователями, ми встановили, що при організації дослідницької діяльності дошкільників велику роль слід відводити природному розвивальному середовищу. Педагогами було зазначено, що облаштування середовища впливає на хід та результат досліду, оскільки це забезпечує успішне виконання досліду, дає можливість спостерігати за допомогою наочних методів, впливає на ефективність і достовірність дослідної роботи. При створенні оптимального розвивального середовища для проведення дослідів варто враховувати вік та індивідуальні особливості кожної дитини. На основі проведеної бесіди з вихователями ми з'ясували, що організовуючи дослідницьку діяльність всі опитані нами вихователі враховують вікові та індивідуальні особливості кожного дошкільника, зазначаючи, що кожна дитина по-різному сприймає, запам'ятовує навчальний матеріал; у кожної дитини свої природні задатки, темперамент, особливості перебігу психічних процесів, інтереси і це впливає на її особливості сприймання. Всі вихователі зазначили, що на проведення дослідної роботи з дітьми впливають їх гендерні відмінності.

9. Аналізуючи результати проведеної бесіди з батьками ми з'ясували, що більшість батьків знають, що таке дослідницька діяльність і часто проводять досліди зі своєю дитиною. Нами було встановлено, що в ЗДО з батьками проводять такі форми роботи екологічного спрямування: групові та індивідуальні консультації, маршрути вихідного дня, батьківські збори, конференції. Також, батьки звертають увагу на брак часу, на власну зайнятість, тому досить мало часу приділяють екологічному вихованню дитини.

10. Дітям старшого дошкільного віку властивий потяг до взаємодії з природними об'єктами. Вони здатні зрозуміти різнобічні цінності природи, вміють виразити свої емоції від спілкування з природою у творчій діяльності, знають правила поведінки в природі, можуть оцінити свої вчинки і вчинки інших,

однак ставлення до природи має естетичну, прагматичну мотивацію. Прикінцевий етап дослідження засвідчив помітні позитивні кількісні та якісні зрушення рівнів сформованості екологічної культури у дітей експериментальної групи. Високого рівня сформованості досягли 50,6% дітей (на констатувальному етапі високий рівень був 30%). На середньому рівні стало 16,7% дітей (до навчання – 20,0). На низькому рівні не залишилось дітей (було 16,7%).

Отже, результати дослідження підтвердили ефективність запропонованої методики формування екологічної культури у дітей старшого дошкільного віку під час організації різних видів діяльності на екологічній стежині. Запропонований зміст роботи для вихователів з дітьми старшого дошкільного віку передбачає чітку мету – формування елементарних екологічних уявлень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабюк Т. Й. Організація дослідницько-експериментальної діяльності дітей у природі. Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин О. В., 2011. 64 с.
2. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку „Я у Світі” / М-во освіти і науки України, Акад. пед. наук України; наук. ред та упоряд. О. Л. Кононко. Київ : Світич, 2008. 430с.
3. Базовий компонент дошкільної освіти / Науковий керівник: А. М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф, д-р пед. наук; Авт. кол-в: Богуш А. М., Беленька Г. В., Богініч О. Л., Гавриш Н. В., Долинна О. П., Ільченко Т. С., Коваленко О. В., Лисенко Г. М., Машовець М. А., Низковська О. В., Панасюк Т. В., Піроженко Т. О., Поніманська Т. І., Сідельнікова О. Д., Шевчук А. С., Якименко Л. Ю. Київ : Видавництво, 2012. 26 с. // URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/doshkilna/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-na-sajt-ostatocnij.pdf>
4. Берека А. Д. Україна : природа і людина (історичний аспект) / Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. К., 2001. 259 с.
5. Беленька Г. Експериментування – крок до пізнання // Дошкільне виховання : науково-методичний журнал для педаг. і батьків. 2007. № 5. С. 7–10.
6. Беленька Г. Казка в екологічному вихованні дітей // Дитячий садок. Січень, 2006. С. 10.
7. Білан О. Екологічне виховання дітей дошкільного віку. Львів : Каменярь, 1996. 71 с.
8. Бойко А. М. Педагогіка. Інтегрований курс теорії та історії педагогіки За редакцією А. М. Бойко : навч.-метод. посіб. для закладів педагогічної освіти. Київ-Полтава, 2012. С. 66.

9. Бондаренко В. О. Формування екологічного світорозуміння дошкільників через пошуково-дослідницьку діяльність / Майстер класи для вихователів ЗДО / [упоряд. В. М. Кравцова]. Харків : Вид. група “Основа”, 2009. 284. с.
10. Вашак О. О. Екологічне виховання дошкільників на засадах етнопедагогіки : навч.-метод. посіб. для студентів спеціальності 7.010101 «Дошкільна освіта», вихователів, методистів та завідувачів дошкільних навчальних закладів. Полтава, 2016. 120с.
11. Веретенникова С. А. Ознакомление детей дошкольного возраста с природой : учебник для учащихся пед. училищ. Киев : Вища школа, 1979. 248 с.
12. Видолюб Н. О. Педагогіка та екологія. Природовідповідність у народній педагогіці та екологія як наука, як проблема і як предмет викладання у сучасній школі // Практична психологія та соціальна робота. 2009. № 8. С. 40.
13. Висоцька О. Є. Моральні цінності як основа взаємодії суспільства і природи : автореф. дисертації кандидата філософських наук: спец 09.00.03. «Історія філософії». Харків, 2003. 18 с.
14. Гаврилюк Е. Є. Рослинна символіка в контексті української календарної обрядовості: проблеми семантико-функціонального аспекту : автореф. дисертації кандидата філософських наук: 09.00.03. «Історія філософії» Київський національний ун-т імені Т. Г Шевченка. Київ, 1999. 18 с.
15. Галузинський Б. М., Євтух М. Б. Педагогіка : теорія та історія : навч. посіб. Київ : Вища школа, 1995. 237 с.
16. Глухова Н. Базова програма “Я у Світі”: формування природничої компетенції дошкільника” // Вихователь-методист дошкільного закладу. 2016. № 7. С. 4–7.
17. Дитина. Програма виховання і навчання дітей від 2 до 7 років. (наук. кер. Проскура О. В., Кочина Л. П., Кузьменко В. У., Кудикіна Н. В.).

Київ : Видавництво «Університет», 2010. URL : <https://lib.pedpresa.ua/10786-pidruchnyk-dytyna-programa-vyhovannya-i-navchannya-ditej-vid-2-do-7-rokiv-nauk-ker-proskura-o-v-kochyna-l-p-kuzmenko-v-u-kudykina-n-v.html>.

18. Дитина в дошкільні роки. Програма розвитку, навчання та виховання дітей. 2-ге вид. Запоріжжя : ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2004. 268с.
19. Досвід роботи з екологічного виховання дошкільників. Клипка В. Ю. URL : [:https://dnz101.jimdo.com/%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B0-%D0%B4%D1%96%D1%8F%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C/%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82](https://dnz101.jimdo.com/%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B0-%D0%B4%D1%96%D1%8F%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C/%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82)
20. Екологія. Охорона природи : словник-довідник. Київ : Т-во «Знання» 2002. С. 75.
21. Екологічна мандрівка // Бібліотека вихователя дитячого садка. № 11. 2004. С. 14-16.
22. Екологія і довкілля // Дитячий садок. 25-26 липня. 2004 С. 7.
23. Експериментальна діяльність у ДНЗ / Уклад. Л. А. Швайка, І. В. Молодушкіна. Харків : Вид. група "Основа", 2009. 192 с.
24. Закон України «Про освіту» // Законодавство України про освіту: збірник законів. Київ : Парламентське видавництво, 2002. С. 3-27.
25. Запорожец А. В., Эльконин А. Б. Психология личности и деятельности дошкольника / Под ред. А. В. Запорожца, Д. Б. Элькониной. 1965. С. 292.
26. Індивідуальний підхід до дитини в процесі її виховання // Дошкільна педагогічна психологія. Київ 1987. С. 146-156.
27. Иванова А. И. Экологические наблюдения и эксперименты в детском саду : Мир растений. Москва : ТЦ Сфера, 2005. 240 с.

28. Как знакомить детей с природой / под ред. П. Г. Саморуковой. Москва : Просвещение, 1983. 224 с.
29. Калуська Л. В. Сухомлинський про розвиток пізнавальних інтересів у процесі дослідно-пошукової діяльності дитини // Палітра педагога. 2008. № 5. С. 7–9.
30. Каплуновська О., Самсонова О. Організація екологічної освіти в сучасному навчальному закладі // Вихователь-методист дошкільного закладу. 2010. № 8. С. 9–13.
31. Кисельов М. Екологічна свідомість українців: традиція і сьогодення // Вісник НАН України. 1998. № 7-8. С. 88-90.
32. Коменский Я. А., Локк Дж., Руссо Ж.-Ж., Песталоцци И. Г. Педагогическое наследие / [сост. В. М. Кларин., А. Н. Джуринский]. Москва : Педагогика, 1998. 416 с.
33. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні : [наук.-метод. посіб. / наук. ред. О. Л. Кононко]. Київ : Вид-во журн. "Дошкільне виховання", 2003. 243 с.
34. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника: автореф. дис. на здбуття наук, ступеня док. пед. наук спец. 19.00.07 «Педагогіка і вікова психологія». Київ, 2001. 37 с.
35. Кононко О. Л. Розвинена особистість як гарант життєвої компетентності // Початкова школа. 2011. № 3. С. 10-15.
36. Кот Н. Н. Педагогические условия эффективного взаимодействия детского сада и семьи в экологическом воспитании старших дошкольников: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Київ, 1993. 163 с.
37. Кот Н. М. Спільна робота дошкільного закладу та сім'ї з екологічного виховання // Дитячий садок. 2011. № 45. С. 12-24.
38. Корнієнко І. Г. Психолого-педагогічні аспекти екологічного виховання дошкільників // Дошкільний навчальний заклад. 2007. № 4. С. 33–40.

39. Кравченко С. М. Екологічна етика і психологія людини. Львів : Світ, 2001. 104 с.
40. Кудикіна Н. В. Ігрова діяльність дітей: теоретичні основи й методика педагогічного керівництва. Вінниця : ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 2009. С. 8-21.
41. Кудрявцева Е. Дошкольники наблюдают за природой // Дошкольное воспитание. 2010. № 4.
42. Кузнецова Л. В. Взаимодействие детского сада и семьи в экологическом воспитании детей // Дошкольная педагогика. 2009. Август. С. 54–57.
43. Крутий К. Освітній простір дошкільного навчального закладу : монографія : у 2-х ч. Запоріжжя : ЛПС ЛТД, 2009. Частина перша: Концепції, проектування, технології створення. 320 с.
44. Крутий К. Л. Світ неживої природи. Програма та методичні рекомендації. 2-е вид. Запоріжжя : ТОВ „ЛПС“ ЛТД, 2002. 36 с.
45. Кучерявий В. П. Екологія. Львів : Світ, 2010. С. 10.
46. Лисенко Н. В. Екологічне виховання дітей дошкільного віку. Київ : Освіта, 1993. 142 с.
47. Лисенко Н. В. Використання спостережень в роботі з екологічного виховання дошкільників // Дитячий садок. 2014. № 25-26. С. 10-44.
48. Лисенко Н. В. Теорія і практика екологічної освіти : педагог-дошкільник : навчально-методичний посібник для ВНЗ. Київ : Видавничий Дім „Слово“, 2009. 400с.
49. Лисенко Н. В. Екологічне виховання дітей дошкільного віку : навч. посіб. Львів : Світ. 1994. 24 с.
50. Лохвицька Л. Розвивальне предметне середовище в дошкільних навчальних закладах : навч.-метод. посіб. Київ : Редакція газет з дошкільної та початкової освіти, 2013. 80 с.
51. Львовчкіна А. М. Основи екологічної психології : навч. посіб. Київ : МАУП, 2004. С. 16-27.

52. Любар О. О. Історія української школи і педагогіки : навч. посіб. Київ : Знання, 2006. 447 с.
53. Люби природу не для себе, люби для неї // Дитячий садок. 2004. № 25-26 лип. С. 5.
54. Мазоха Д. С. Педагогіка : навч. посіб. Київ, Центр навчальної літератури, 2005. 155 с.
55. Мартинюк Н. Вода і люди // Палітра педагога. № 3. 2012. С. 10-13.
56. Малятко. Програма виховання дітей дошкільного віку. Київ, 1991. 198 с.
57. Мантула Т. І. Наступність у формуванні цілісного сприйняття природи між дошкільною ланкою та початковою ланками освіти: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.09. Кіровоград, 2007. 52 с.
58. Маршицька В. В. Виховання емоційно-ціннісного ставлення до природи у дітей старшого дошкільного віку: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Київ, 2003. 186 с.
59. Маханева М. Д. Экологическое развитие детей дошкольного и младшего школьного возраста : методическое пособие для воспитателя ДОУ и педагогов начальной школы. Москва : Просвещение, 2004. 320 с.
60. Мірошниченко О. П. Організація роботи на екологічній стежині. URL : <https://lib.pedpresa.ua/11701-organizatsiya-roboty-na-ekologichnij-stezhyni.html>
61. Методичні аспекти реалізації Базової програми розвитку дитини дошкільного віку “Я у світі” / О. Л. Кононко, З. П. Плохій, А. М. Гончаренко. Київ : Світич, 2009. 208 с.
62. Методичні рекомендації до Програми виховання і навчання дітей від двох до семи років “Дитина” / [авт. кол.: Е. В. Белкіна, Н. І. Богданець-Білоskalенко, О. Л. Богініч та ін.]; наук. кер. проекту В. О. Огнев'юк; наук. ред.: Н. В. Кудикіна, В. У. Кузьменко]. 3-тє вид., доопрац. та допов. Київ : Ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. 400 с.

63. Михайличенко Т., Кладієва Е., Аріна О. Інтеграція пошуково-дослідницької діяльності з різними видами діяльності дошкільників // Вихователь-методист дошкільного закладу. 2010. № 7. С. 42–48.
64. Мойсеюк Н. С. Педагогіка : навч. посіб. Київ : КДНК, 2001. 608 с.
65. Ніколаєнко В. М. Екологічне виховання в ДНЗ. 2-6 років. Харків : Вид. група «Основа», 2010. 207 с.
66. Николаева С. Н. Теория и методика экологического образования детей : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. Москва : Академия, 2002. 336 с.
67. Николаева С. Н. Методика экологического воспитания дошкольников : учеб. пос. [для студ. пед. уч.]. Москва : Академия, 2004. 165 с.
68. Овдій Л., Дяченко Т., Колган Л. Спільна діяльність педагогів і батьків у еколого-освітньому процесі дошкільного навчального закладу // Вихователь-методист дошкільного закладу. 2016. № 7. С. 43–46.
69. Организация экспериментальной деятельности дошкольников : методические рекомендации / под общ. ред. Н. Прохоровой. Москва : АРКТИ, 2008. 64 с.
70. Плохій З. Еколого-розвивальне середовище дошкільного навчального закладу : інноваційні підходи // Дошкільне виховання. 2010. № 7. С. 6-10.
71. Плохій З. Сучасний зміст екологічного виховання // Дошкільне виховання. 2008. № 3. С. 3–6.
72. Плохій З. П. Формуємо екологічну компетентність молодшого дошкільника : навч.-метод. посіб. Київ : Світич, 2010. 144 с.
73. Поліщук Н. А. Створення єдиного розвивального екологічного середовища в дошкільному навчальному закладі. // URL : http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/soc_gum/pedp/2010_3/67/nayk/polischyk.pdf

ВА%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%B
E%20%D0%B2%D1%96%D0%BA%D1%83.pdf

81. Синяк К. М. Мораль та екологія // Трибуна. 1995. № 3-4. С. 38.
82. Скребець В. О. Екологічна психологія // Психолог. № 9. 2006. С. 5-7.
83. Соцька О. Від знань та емоцій до екологодоцільної поведінки // Дошкільне виховання. 2014. № 11. С. 24-27.
84. Сухомлинський В. О. Народження громадянина. / Вибр. Твори : У 5-ти томах. Т. 3. 303 с.
85. Тарасенко Г. Щоб серце відгукнулось на красу : середовищний підхід до організації освітнього процесу // Дошкільне виховання. 2015. № 6. С. 10-15.
86. Шевцова О. А. Організація пізнавальної діяльності в ДНЗ. Харків : Вид. група „Основа“, 2009. С. 183-295.
87. Шумер Т., Сергеева І. “Маленькі дослідники. Програма пізнавального розвитку дошкільників у пошуково-дослідній діяльності” // Палітра педагога. 2008. № 2. С. 11–15; № 3. С. 7–9; № 4. С. 17–22.
88. Я і Світ навколо. Особистісно орієнтований підхід у формуванні ставлення до природи // Дошкільне виховання. 2008. № 7. С. 8–11.
89. Яришева Н. Ф. Екологічне виховання дошкільників : посібник для вихователів. Київ, 2001. 226 с.
90. Яришева Н. Ф. Методика ознайомлення дітей з природою : навчальний посібник. Київ : Вища школа., 1993. 255 с.